

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته جغرافیا

گرایش برنامه ریزی شهری

عنوان

نقش محله محوری در ارتقاء هویت شهری ، مطالعه موردی ناحیه ۷ منطقه دو تهران

استاد راهنما

آقای دکتر رضا تاجفر

استاد مشاور

آقای دکتر مسعود مهدوی حاجیلویی

نگارنده

محمدرضا مشبکی اصفهانی

دی ماه ۱۳۹۱

با سپاس از سه وجود مقدس:

آنان که ناتوان شدند تا ما به توانایی برسیم ...

موهایشان سپید شد تا ما روسفید شویم ...

و عاشقانه سوختند تا گرمابخش وجود ما و روشنگر راهمان باشند...

پدرانمان

مادرانمان

استادانمان

"مهار عوامل ویرانگر شهری ممکن نمی‌گردد مگر آنکه از پایین‌ترین واحدها آغاز کنیم ، به آنها زندگی دوباره ببخشیم و به هر یک با عنوانی مشخص بنگریم؛ به فرد بعنوان انسانی متعهد ، به محله بعنوان نهاد اولیه و به شهر بعنوان تجلی ارگانیک زندگی اجتماعی در توازنی زیست محیطی با محیط پیرامونش ؛ در غیر این صورت یک فضای خالی میان احجام مدرن بیش از آنکه پذیرای جریان زندگی باشد ، منفذی برای جریان نور و هوا است. چنین فضایی گاه در تضاد با امنیت روانی انسان ، رعب آور چهره می‌نماید."

«لوئیس مامفورد ، برنامه ریز شهری - نیویورک ۱۹۹۰ - ۱۸۹۵»

چکیده:

یکی از مسائل مهم شهرهای امروزی، بحث هویت شهری در آنها می باشد. کم توجهی به ابعاد و عوامل هویت بخش در محلات شهری باعث ایجاد محیط هایی مصنوع و تهی از هویت انسانی می گردد. از نتایج این امر، کاهش میزان مشارکت شهروندان، پایین بودن احساس تعلق مکانی، کاهش روابط همسایگی و انگیزه ساکنان برای ادامه سکونت در آن شهر می باشد. لذا شناخت شاخص های تأثیر گذار بر هویت شهری و بررسی نتایج حاصل از بکار بردن آنها در زندگی شهری می تواند به حل بسیاری از مشکلات ناشی از بی هویتی این گونه شهرها کمک نماید. در این راستا این پژوهش با حجم نمونه ۳۸۳ نفر در محدوده ناحیه ۷ شهرداری منطقه دو تهران انجام گرفته است. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی بوده و داده های جمع آوری شده از طریق پرسشنامه با استفاده از نرم افزار SPSS که بدلیل وجود پارامترهای کیفی، از طریق ضریب همبستگی اسپیرمن توصیف و تحلیل شده اند. نتایج حاکی از آن است که رابطه معناداری میان متغیرهای مستقل (کیفیت محیط کالبدی، مشارکت شهروندان، حس تعلق و روابط همسایگی) و متغیر وابسته (هویت شهری) وجود داشته که بیانگر رد شدن فرض صفر و اثبات فرضیه تحقیق می باشد.

واژگان کلیدی: هویت شهری، روابط همسایگی، حس تعلق، مشارکت شهروندان، کیفیت کالبدی محیط

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱	پیشگفتار
۳	فصل اول : طرح تحقیق
۴	۱-۱- مقدمه
۶	۱-۲- بیان مسئله
۸	۱-۳- اهمیت موضوع تحقیق
۹	۱-۴- اهداف تحقیق
۱۰	۱-۵- پرسش های اصلی
۱۱	۱-۶- فرضیه های اصلی
۱۱	۱-۷- پیشینه تحقیق
۱۳	۱-۸- قلمرو تحقیق
۱۳	۱-۹- مراحل انجام کار و روش تحقیق
۱۳	۱-۹-۱- روش تحقیق
۱۳	۱-۹-۲- جامعه آماری
۱۳	۱-۹-۳- روش نمونه گیری و جامعه نمونه
۱۴	۱-۹-۴- شیوه گرد آوری اطلاعات
۱۵	۱-۹-۵- ابزارهای گرد آوری اطلاعات

۱۵	۱-۹-۶- شیوه های تجزیه و تحلیل یافته ها
۱۵	۱-۹-۷- متغیرهای تحقیق
۱۸	۱۰-۱- محدودیتهای پژوهش
۱۹	فصل دوم: چارچوب نظری پژوهش (ادبیات تحقیق)
۲۰	۲-۱- مفاهیم و اصطلاحات
۲۰	۲-۱-۱- محله
۲۹	۲-۱-۲- هویت ، هویت مکان و هویت مکانی
۳۶	۲-۱-۳- فضا و مکان
۳۶	۲-۱-۳-۱- فضا
۳۸	۲-۱-۳-۲- مکان
۴۲	۲-۱-۴- حس مکان و تعلق مکانی
۴۵	۲-۱-۵- مشارکت و شهروندی
۴۵	۲-۱-۵-۱- مشارکت
۴۹	۲-۱-۵-۲- شهروندی
۵۱	۲-۱-۶- کیفیت محیط
۵۳	۲-۱-۷- روابط همسایگی
۵۷	۲-۲- مدل ها، نظریات و مباحث تئوریک
۵۷	۲-۲-۱- محله
۵۷	۲-۲-۱-۱- نظریه های محلات شهری
۶۷	۲-۲-۱-۲- شناخت و نقش واحد محله شهری

- ۶۸ ۲-۲-۱-۳- عوامل تشکیل دهنده محله
- ۷۰ ۲-۲-۱-۴- سازمان کالبدی محله
- ۷۲ ۲-۲-۱-۵- منافع محلات و روابط در آن
- ۷۳ ۲-۲-۱-۶- ساختار و شکل گیری محله های شهری قدیم
- ۷۷ ۲-۲-۱-۷- محله در دوره اسلامی
- ۷۸ ۲-۲-۱-۸- سازمان فضایی شهر در دوران قاجار (۱۲۹۶-۱۱۶۵ ه.ش)
- ۸۲ ۲-۲-۱-۹- سازمان فضایی شهر در دوران پهلوی (۱۳۵۷-۱۳۰۴ ه.ش)
- ۸۶ ۲-۲-۱-۱۰- سازمان فضایی شهر پس از پیروزی انقلاب اسلامی
- ۸۷ ۲-۲-۱-۱۱- محلات پایدار
- ۹۲ ۲-۲-۲- هویت شهری و مکانی
- ۹۲ ۲-۲-۱- نظریه های هویت
- ۹۳ ۲-۲-۲- شکل گیری هویت مکانی
- ۹۴ ۲-۲-۳- ارکان و عناصر هویت
- ۹۷ ۲-۲-۴- هویت در مکان و زمان
- ۱۰۲ ۲-۴-۵- هویت و فضای شهری
- ۱۰۴ ۲-۲-۳- ادراک مکانی - فضایی
- ۱۰۴ ۲-۲-۳-۱- عناصر و عوامل شکل دهنده مکان و حس مکان
- ۱۰۵ ۲-۲-۳- سطوح حس مکان
- ۱۰۷ ۲-۲-۳-۳- ارتباط انسان و مکان
- ۱۰۸ ۲-۲-۴- شهروندی و مشارکت

- ۱۰۸ ۱-۴-۲-۲- تاریخچه شهروندی و شهروند مدرن
- ۱۱۲ ۲-۴-۲-۲- حقوق و هویت شهروندی
- ۱۱۴ ۳-۴-۲-۲- انواع الگوی مشارکت، اهمیت و مزایای آن
- ۱۱۸ ۴-۴-۲-۲- نقش مشارکت مردمی در ایجاد هویت شهری
- ۱۱۹ ۵-۴-۲-۲- تجربه مشارکت در ایران
- ۱۲۰ ۵-۲-۲- کیفیت محیط کالبدی
- ۱۲۰ ۱-۵-۲-۲- تأثیر کیفیت محیط بر رفتار شهروندان
- ۱۲۲ ۲-۵-۲-۲- معیارها و عوامل مؤثر بر کیفیت مطلوب فضای شهری
- ۱۲۵ ۶-۲-۲- روابط همسایگی در محلات شهری
- ۱۲۵ ۱-۶-۲-۲- انواع گونه های همسایه داری
- ۱۲۷ ۲-۶-۲-۲- نقش روابط همسایگی در تقویت همبستگی شهری
- ۱۲۸ ۳-۶-۲-۲- اهمیت شبکه های ارتباطی در روابط همسایگی
- ۱۳۰ **فصل سوم: ویژگی های جغرافیایی محدوده مورد مطالعه**
- ۱۳۱ ۱-۳-۱- ویژگی های جغرافیایی طبیعی
- ۱۳۱ ۳-۱-۱- موقعیت
- ۱۳۵ ۳-۱-۲- زمین شناسی
- ۱۳۹ ۳-۱-۳- توپوگرافی
- ۱۴۲ ۳-۱-۴- اقلیم
- ۱۴۳ ۳-۱-۵- خاک
- ۱۴۴ ۳-۱-۶- منابع آب و شبکه زهکش

۱۴۸	۳-۱-۷- پوشش گیاهی
۱۴۸	۳-۱-۸- حیات جانوری
۱۵۰	۳-۱-۹- ژئومورفولوژی
۱۵۳	۳-۲- ویژگی های جغرافیایی انسانی
۱۵۳	۳-۲-۱- موقعیت
۱۵۴	۳-۲-۲- ویژگی های تاریخی
۱۵۵	۳-۲-۳- ویژگی های اجتماعی - جمعیتی
۱۷۲	۳-۲-۴- ویژگی های اقتصادی
۱۸۰	۳-۲-۵- ویژگی های کالبدی (سازمان فضایی)
۱۸۷	فصل چهارم: تجزیه و تحلیل موضوع پژوهش
۱۸۸	۴-۱- رتبه بندی متغیرهای تحقیق
۱۹۳	۴-۲- آزمون فرضیه
۱۹۷	فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادات
۱۹۸	۵-۱- نتیجه گیری
۲۱۴	۵-۲- پیشنهادات
۲۱۷	منابع و مأخذ
۲۲۵	پیوست الف- پرسشنامه

فهرست نمودارها

- نمودار شماره ۱- مدل مفهومی روابط میان متغیرهای تحقیق ۱۷
- نمودار شماره ۲- مراحل مشارکت از دیدگاه آبهوف و کوهن ۴۸
- نمودار شماره ۳- تقویت عوامل هویت بخش بر حسب رعایت معیارهای معماری و اجتماعی جهت ساماندهی فضای شهری ۹۶
- نمودار شماره ۴- تبیین مفهوم جغرافیایی - فلسفی حقوق شهروندی و دموکراسی ۱۱۰

فهرست جداول

- جدول شماره ۱- تقسیمات کالبدی پیشنهادی ۲۱
- جدول شماره ۲- مقایسه تطبیقی و ویژگیهای کالبدی - اجتماعی محله سنتی، صنعتی، مدرن و الگوی مطرح شده به عنوان محله پایدار ۸۹
- جدول شماره ۳- اهداف اصلی ایجاد محله پایدار ۹۱
- جدول شماره ۴- نیازهای انسانی و راهکارهای طراحی جهت برآوردن آنها بر اساس مدل لنگ ۱۲۲
- جدول شماره ۵- اطلاعات اجتماعی - جمعیتی محلات ناحیه ۷ منطقه دو ۱۵۸
- جدول شماره ۶- اسامی تعدادی از اماکن مهم واقع در ناحیه ۷ منطقه دو شهرداری تهران ۱۷۳
- جدول شماره ۷- میزان درصد کاربریها در محدوده ناحیه ۷ ۱۸۲
- جدول شماره ۸- سهم درصدی محلات از توزیع پرسشنامه ها ۱۸۸
- جدول شماره ۹- توزیع فراوانی پاسخ گویان بر اساس شاخص مشارکت شهروندان در محله ۱۸۹

- جدول شماره ۱۰- توزیع فراوانی پاسخ گویان بر اساس شاخص حس تعلق شهروندان در محله ۱۹۰
- جدول شماره ۱۱- توزیع فراوانی پاسخ گویان بر اساس شاخص کیفیت محیط کالبدی محله ۱۹۱
- جدول شماره ۱۲- توزیع فراوانی پاسخ گویان بر اساس شاخص روابط همسایگی در محله ۱۹۲
- جدول شماره ۱۳- توزیع فراوانی پاسخ گویان بر اساس شاخص هویت شهری ۱۹۳
- جدول شماره ۱۴- ضریب همبستگی بین متغیرهای "مشارکت شهروندان" و "هویت شهری" ۱۹۴
- جدول شماره ۱۵- ضریب همبستگی بین متغیرهای "حس تعلق شهروندان" و "هویت شهری" ۱۹۵
- جدول شماره ۱۶- ضریب همبستگی بین متغیرهای "کیفیت محیط کالبدی" و "هویت شهری" ۱۹۵
- جدول شماره ۱۷- ضریب همبستگی بین متغیرهای "روابط همسایگی" و "هویت شهری" ۱۹۶
- جدول شماره ۱۸- ارائه اهداف عملیاتی، راهبردها و پیشنهادات اجرایی ۲۱۶

فهرست اشکال

- شکل شماره ۱- الگوی محله و گذر در شهر قدیم ۲۸
- شکل شماره ۲- الگوی محله و خیابان در شهر معاصر ۲۸
- شکل شماره ۳- تئوری واحد همسایگی کلرنس پری ۶۱
- شکل شماره ۴- طرح رادبرن ۶۳
- شکل شماره ۵- طرح رادبرن ۶۴
- شکل شماره ۶- سلسله مراتب شبکه های شهری در ایران ۷۶
- شکل شماره ۷- دروازه های دارالخلافة تهران تا سال ۱۳۱۱ ه.ش ۸۰
- شکل شماره ۸- نقشه تفکیک محلات دارالخلافة تهران تا سال ۱۳۱۱ ه.ش ۸۱

- شکل شماره ۹- نقشه گسترش تهران تا سال ۱۳۳۰ ه.ش ۸۴
- شکل شماره ۱۰- ادراک هویت شهر ۱۰۰
- شکل شماره ۱۱- مدل صافی از جهان واقعی و جهان ادراکی ۱۰۰
- شکل شماره ۱۲- موقعیت جغرافیایی منطقه دو در شهر تهران ۱۳۲
- شکل شماره ۱۳- تصویر ماهواره ای منطقه دو شهرداری تهران و محدوده ناحیه ۷ ۱۳۳
- شکل شماره ۱۴- نقشه ناحیه ۷ شهرداری منطقه دو تهران ۱۳۴
- شکل شماره ۱۵- پراکندگی گسل های تهران ۱۳۸
- شکل شماره ۱۶- جهت کلی شیب زمین در استان تهران ۱۴۰
- شکل شماره ۱۷- محور جنوبی-شمالی توپوگرافی ۱۴۱
- شکل شماره ۱۸- حوضه های آبریز تهران ۱۴۶
- شکل شماره ۱۹- نقشه محدوده سیلابی با دوره بازگشت صد ساله ۱۴۷
- شکل شماره ۲۰- نقشه ژئومورفولوژی تهران ۱۵۲
- شکل شماره ۲۱- نقشه مخروط افکنه شمال تهران ۱۵۳
- شکل شماره ۲۲- نقشه محله ۱۱ (شهرک قدس) ناحیه ۷ منطقه دو ۱۵۹
- شکل شماره ۲۳- نقشه محله ۱۲ (ایوانک) ناحیه ۷ منطقه دو ۱۶۰
- شکل شماره ۲۴- نقشه محله ۵ (دریا) ناحیه ۷ منطقه دو ۱۶۱
- شکل شماره ۲۵- نقشه محله ۴ (مدیریت) ناحیه ۷ منطقه دو ۱۶۲
- شکل شماره ۲۶- نقشه محله ۹ (اسلام آباد) ناحیه ۷ منطقه دو ۱۶۳
- شکل شماره ۲۷- نسبت با سوادی ۱۶۵
- شکل شماره ۲۸- سرانه زیربنای مسکونی ۱۶۶

- شکل شماره ۲۹-توزیع نسبی جمعیت ۱۴-۰ ساله ۱۶۷
- شکل شماره ۳۰- توزیع نسبی جمعیت ۶۴-۱۵ ساله (جمعیت بالقوه فعال) ۱۶۸
- شکل شماره ۳۱- توزیع نسبی جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر ۱۶۹
- شکل شماره ۳۲-متوسط بعد خانوار ۱۷۰
- شکل شماره ۳۳-تراکم جمعیت ۱۷۱
- شکل شماره ۳۴-میزان فعالیت اقتصادی ۱۷۵
- شکل شماره ۳۵-نرخ بیکاری ۱۷۶
- شکل شماره ۳۶-هسته اصلی اشتغال ۱۷۷
- شکل شماره ۳۷-میانگین نرخ رشد قیمت یک مترمربع واحد مسکونی ۸۳-۷۰ مترمربع ۱۷۸
- شکل شماره ۳۸- میانگین نرخ رشد قیمت یک مترمربع واحد مسکونی ۸۶-۸۴ مترمربع ۱۷۹
- شکل شماره ۳۹-نسبت کاربری مسکونی ۱۸۳
- شکل شماره ۴۰-نسبت کاربری تجاری ۱۸۴
- شکل شماره ۴۱-نسبت کاربری اداری ۱۸۵
- شکل شماره ۴۲-نسبت کاربری صنعتی ۱۸۶
- شکل شماره ۴۳-پایانه تاکسیرانی - میدان صنعت ۲۰۳
- شکل شماره ۴۴-تزئین دیوار بوسیله کاشی کاری و نصب پوسترهای آموزشی بر روی سرپناه ایستگاه اتوبوس - بلوار فرزادی ۲۰۳
- شکل شماره ۴۵-نصب آلاچیق در بوستانها- بوستان شمس ۲۰۳
- شکل شماره ۴۶- بهسازی معابر جانبازان و معلولین-خیابان پیروزان جنوبی ۲۰۴
- شکل شماره ۴۷- اجرای کفپوشهای شیاری در پیاده رو جهت استفاده افراد نابینا-بلوار ایوانک شرق ۲۰۴

- شکل شماره ۴۸- پیاده روسازی و نحوه چیدمان مبلمان شهری- بلوار خوردین ۲۰۴
- شکل شماره ۴۹- خیابان ایران زمین ، کوچه چهارم و گذرهای فرعی ۲۰۶
- شکل شماره ۵۰- خیابان سیمای ایران ، کوچه پنجم و گذرهای فرعی ۲۰۷
- شکل شماره ۵۱- موقعیت فضاهای جمعی نسبت به یکدیگر (محلہ شهرک قدس) ۲۰۹
- شکل شماره ۵۲- موقعیت فضاهای جمعی نسبت به یکدیگر (محلہ های دریا و شهرک قدس) ۲۱۰
- شکل شماره ۵۳- موقعیت فضاهای جمعی نسبت به یکدیگر (محلہ های شهرک قدس و ایوانک) ۲۱۱
- شکل شماره ۵۴- موقعیت فضاهای جمعی نسبت به یکدیگر (محلہ ایوانک) ۲۱۲
- شکل شماره ۵۵- موقعیت فضاهای جمعی نسبت به یکدیگر (محلہ ایوانک) ۲۱۳

پیشگفتار:

شهر مجموعه ای از عوامل زنده و پویاست که ژن هویت بخش آن در طول زمان انتقال می یابد و عناصر و عوامل تشکیل دهنده محیط های آن اعم از ساختمانها، گذرها و میادین و... مخلوق روح خلاق ساکنان آن است. شهر در طول زمان رشد می کند و در کنش متقابل با شهروندان قرار می گیرد و چهره شهر آئینه چهره شهروندان می شود.

با آغاز دوره سرمایه داری، شکل تولید و سبک زندگی این شهرنشینان تغییر کرده و تغییرات بافتی و تراکم به معنای امروزی آن پدید آمد. بر اثر این تغییرات محیطی، هویت ساکنان و شرایط روحی و روانی آنها نیز ناخواسته تغییر می کند و هویت جدیدی پدید می آید.

هویت یک معیار رشد است. عبارتی دیگر وقتی یک شهر یا جامعه رشد می کند، بخشی از صفات هویتش در جریان رشد تغییر می کند و ساماندهی جدیدی می یابد. در این ساختار باید هویت شهری بعنوان یک معیار برای توسعه و عاملی برای ارتقای کیفیت محیط مطرح شود تا بتواند زمینه های مشارکت و امنیت افراد را فراهم کند. بطور کلی با رواج طرحهای توسعه شهری و ارائه تقسیمات شهری هندسی و یکنواخت که موجب از بین رفتن ارزش های محله ای و هویت اجتماعی و انسانی و مشارکتهای اجتماعی در شهرها شده است که علت این امر به نحوه کاربریها و توزیع آنها در سطح شهر، تعیین سرانه ها و تقسیمات، دسترسی ها و عملکردها باز می گردد. بطور مثال در شهرسازی معاصر در پی ورود اتومبیل به زندگی شهری تغییر زیادی در بافت کهن شهری روی داد. برشهای غیر اصولی بافت کهن شهری دگرگونی های زیادی در چهره شهرها بوجود آورد. ظهور عنصر خیابان و انتقال بسیاری از فعالیت ها به کنار خیابان، باعث تسلط کامل اتومبیل به محیط محله ای و آسیب های روانی و اجتماعی در محلات گردیده است. وقتی صحبت از محله به میان می آید، توجه خاص به نیازهای محلی شهروندان به ذهن متبادر می شود. قسمتی از این نیاز، عام است که با نیازهای شهروندان سایر محلات یکسان است. نشاط و شادابی، ورزش و آرامش روانی در این رده اند. نیازهای دیگری وجود دارد که تقریباً به یک محله خاص محدود می شود. چنین به نظر می آید که محله محوری و انس با محله به نیاز خاص محلات

تعبیر می شود. در نگاهی دیگر نیازهای خاص برخی از محلات ایجاب می کند برنامه های خاصی نیز برای شهروندان طراحی شود. هدف از توزیع جغرافیایی مراکز فرهنگی در سطح شهر، در گام نخست با توجه به نیازهای خاص محلات صورت می گیرد. از زاویه ای دیگر، ساکنین و اعضای یک محله انتظار دارند که مراکز فرهنگی، هنری و ورزشی منحصر به آنها باشد یا اینکه ساکنان در اولویت باشند. در واقع اعضای یک محله یکپارچه اند و در ریشه ها، هویت، خاطرات و علایق، بعضاً مشترک بوده اند. اما در چنین قرنی با چنین پیشینه ای، محله محوری به کم رنگی رابطه ها انجامیده است. شاید فروپاشی نظام سنتی، شرایط جدید و تغییرات اقتصادی و اجتماعی پر شتاب و سهل انگارانه، شالوده محله را به تزلزل و بی هویتی سوق داده است. در حال حاضر محله بعنوان یکی از زیرساخت های ساختاری - کالبدی دارای اهمیت می باشد. ادامه حیات شهری دلیل بر اهمیت محله در تکامل اجتماعی - روانی شهرنشینان می باشد. بنابراین محله تبلور کالبدی اجتماع و مرزهای آن تبلور حریم ها و قلمروها می باشد. پس یکی از ویژگی های محیط شهری قابل زیست، وجود اجتماع مشارکتی در جامعه شهری می باشد. اجتماع شهری باعث می گردد که کنش متقابل اجتماعی و جامعه مدنی شکل می گیرد و واحد مکانی که این کنش ها عمدتاً در آن شکل می گیرد، محله می باشد. بنابراین توجه به بعد اجتماعی محله، قلمروهای اجتماعی و غیر کالبدی یکی از ضروریات محیط قابل زیست شهری است. از طرفی با شکل گیری جامعه مدنی در عصر حاضر، شهروند موقعیتی برتر و متفاوت از ساکن شهری یافته، او کسی است که در تصمیم گیریها آگاهانه و داوطلبانه شرکت می کند. با این اساس شهروند یا ساکن محله و شهر احساس تعلق و وابستگی به هم محله ای می کند و به هویت خود و محله شهری خود می اندیشد. بنابراین احیای مراکز هویت محله ای از نیازهای اجتماعی یک شهر محسوب می گردد.

فصل اول

طرح تحقیق

رشد فزاینده ناشی از افزایش طبیعی جمعیت و افزایش مهاجرت‌های ناشی از نبود اعتدال در برنامه ریزی مکانی اجتماعی و اقتصادی کشور به همراه تصمیم دولت‌ها در تمرکز یا ایجاد فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، تأسیساتی و جاذبه‌های دیگر مهاجر برانگیز، بیشترین تأثیر را در گسترش ابعاد کالبدی و اجتماعی کلانشهرها داشته و بدین سان اثرات قابل توجه و در عین حال اجتناب ناپذیری را بر زندگی شهری گذاشته است. این اثرات طیف وسیعی از معضلات و مشکلات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و نابسامانی‌های کالبدی - فیزیکی را شامل شده است، ضمن اینکه هر یک از ابعاد مذکور در ارتباط متقابل، یکدیگر را نیز تحت تأثیر قرار داده اند. آنچه در این بین تأمل برانگیز است، روابط انسانها در ابعاد کمی و کیفی آن است. گسست در ساختار فضایی محلات و از بین رفتن هویت کالبدی آنها، سبب از بین رفتن ساختار اجتماعی پیوسته میان ساکنان و کاهش ارتباطات چهره به چهره و رو در رو گشته و باعث جایگزینی روابط ثانوی به جای روابط گرم و صمیمی افراد شده است. به گونه ای که روابط انسانها در قالب رسمی، کاری و اداری تعریف می شود که این خود بر مشکلات موجود دامن زده است. محلات شهری بعنوان حلقه واسط میان شهر و شهروندان که در گذر زمان دارای نقش اساسی در شکل دهی و سازماندهی امور شهری بوده و با ارایه خدمات روزمره القاگر احساس تعلق و هویت، روابط اجتماعی و... در میان ساکنان بوده است، امروزه نقش کم اهمیتی را دارد. آنچه در این میان روشن است، ناکامی برنامه ریزان شهری است که با غفلت از مسائل اجتماعی و فرهنگی سعی در حل این معضلات با رویکرد صرفاً کالبدی - اقتصادی داشته اند. تأمل در تجربیات گذشته جهان و بسیاری از تجربیات شهرسازی در کشورمان نشان داده است که نمی توان با نگاهی متمرکز و در قالب نقشه های مختلف (کالبدی، تراکم و...) در حل این معضلات موفق شد. (براتعلی خاکپور و دیگران، ۱۳۸۸: ۵۶)

محله های شهری یکی از کانونهای خردو ملموس شکل گیری هویت های فرهنگی و تعلق اجتماعی هستند. ارزشها و هنجارهای محله ای اغلب بصورت مناسبات رویارویی حس تعلق اجتماعی را تقویت می کنند. (نظری

آموس راپاپورت (معمار و انسان شناس لهستانی) معتقد است که تغییر در برخی از خصوصیات مکان در هویت فرد اختلال ایجاد می کند. وقتی مکانهای مرجع را از بین می بریم، فضای شهری را از بین می بریم و وقتی چنین اتفاقی افتاد، نسل آتی هیچ صورت خیالی از شهر ندارد، فضای آشنایی برایش وجود ندارد و بنابراین بی هویت می شود، می تواند هر جایی مکان بگیرد و واقعه ای به زمان حال نخواهد افزود چون مکانش در اختیارش نیست.

با سرعتی که شاهد تغییرات زندگی شهرنشینی در کشورهای مختلف هستیم، روند زندگی جمعی که خود فرض اولیه زندگی شهری و شهرنشینی در ابتدای شکل گیری شهرها بوده است و رو به افول می باشد، زندگی شهری امروزه با رشد روز افزون تکنولوژی، مدیون تحولات گذشته می باشد که خود منشأ شکل گیری شهرهای امروزی و هویت بخشی به شهرهایی گشته است که ما در آنها ساکن ولی با آن بیگانه هستیم. (عسگری، ۱۳۸۶) با آغاز دوره سرمایه داری، شکل تولید و سبک زندگی شهرنشینان تغییر کرده و تغییرات بافتی و تراکم به معنای امروزی آن پدید آمد. بر اثر این تغییرات محیطی، هویت ساکنان و شرایط روحی و روانی آنها نیز ناخواسته تغییر می کند و هویت جدیدی پدید می آید.

کم توجهی به ابعاد و عوامل هویت بخش در شهرها، باعث ایجاد محیط هایی مصنوع و تهی از هویت انسانی می گردد. از نتایج این امر، پایین بودن احساس تعلق مکانی، همبستگی و مشارکت اجتماعی، کاهش انگیزه ساکنان برای ادامه سکونت و تأثیر در عدم تحقق اهداف جمعیتی است.

جامعه شناسان و بویژه انسان شناسان همواره بر این نکته تأکید کرده اند که مکان، محل و سرزمین برای مردم بسیار اهمیت دارند، چرا که توانایی هویت سازی بسیار بالایی دارند. حس تعلق به مکان در درجه نخست به معنای خاص و متمایز بودن، ثابت و پایدار ماندن (تداوم داشتن) و به جمع تعلق داشتن است (گل محمدی، ۱۳۸۱: ۲۳۰) مکان و فضا مهمترین عواملی هستند که این نیازهای هویتی را تأمین می کنند. عبارتی روشن تر،

مرزپذیری و قابل تجدیدنظر بودن مکان این امکان را فراهم می کند که انسانها با احساس متمایز بودن، ثبات داشتن و تعلق به جمع داشتن، امنیت و آرامش لازم را برای زندگی کسب کنند.

این حس عاملی است که موجب تبدیل یک فضا به مکانی با خصوصیات حسی و فضایی ویژه برای افراد خاص می گردد. حس مکان علاوه بر اینکه موجب احساس راحتی از یک محیط می شود، از مفاهیم فرهنگی مورد نظر مردم، روابط اجتماعی و فرهنگی جامعه در یک مکان مشخص حمایت کرده و باعث یادآوری تجارب گذشته و دستیابی به هویت برای افراد می شود.

۱-۲- بیان مسئله:

در گذشته های دور نقاط جمعیتی تحت شرایط سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، تاریخی و جغرافیایی به منظور بهره گیری تجاری و یا تقویت قدرت دفاعی در مقابل هجوم بیگانگان بصورت سکونتگاههای قومی، نژادی و فعالیت های شغلی شکل گرفته اند. بر حسب افزایش جمعیت مکانهای دیگری نیز به فاصله دور و نزدیک در حاشیه و طول هسته اولیه نمایان شده است. بطوری که این قبیل نقاط جمعیتی در شکل گیری اولیه شهرها نقش عمده و اساسی داشته اند که موجب پیدایش تجمع گروه های انسانی در فضایی متشکل و دارای مرزها و حدود معین کالبدی و اجتماعی به نام محله می باشد. چنین تجمعی به هر یک از خانواده ها و گروههای خویشاوندی و صنفی و حتی افراد اجازه و امکان می داد که پاسخ نیازهای عمومی خود را در مجموعه ای متشکل بیابد و آن را تأمین کند. این روابط در اثر تماس ها و معاشرتهای روزانه و مداوم اهالی و اشتراک آنها در شکل دادن سرنوشت مشترکشان (در حد محله) موجب تحکیم روابط همسایگی می شد و به وحدت و انسجام آنان در برابر عوامل خارجی می افزود.

بعبارتی دیگر ریشه محلات شهری امروزی را باید درنخستین تجمعات جستجو کرد. بدین صورت که این جوامع در نتیجه رشد تمدن و فرهنگ کوچ نشینی اولیه و در نتیجه ضرورتهای اقتصادی و اجتماعی و براساس ویژگی های قومی یکجا نشین شدند و اولین روستاها شکل گرفتند. اما به تدریج و با گذشت زمان یکنواختی